

III. Ahmed'e İthaf Edilen Bir Eser: İmâdî'nin Gurur-i Envâr-ı Muhammediyye ve Âfitâb-ı Esrâr-ı Ahmediyye'si

Tubanur KAYA GÜLER | ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1318-2117> | kayatubanur0@gmail.com

Arş. Gör, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir-Türkiye/Research Assistant, İzmir Katip Çelebi University, Faculty of Theology, Department of Islamic History & Arts, Turkish Islamic Literature, İzmir-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/024nx4843>

Bilal KEMİKLİ | ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0754-9800> | bkemikli@gmail.com

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Bursa-Türkiye/Prof. Dr., Bursa Uludag University, Faculty of Theology, Department of Islamic History & Arts, Turkish Islamic Literature, Bursa-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/03tg3eb07>

Atıf Bilgisi/Citation: Kaya Güler, Tubanur, Kemikli, Bilal. "III. Ahmed'e İthaf Edilen Bir Eser: Gurur-i Envâr-ı Muhammediyye ve Âfitâb-ı Esrâr-ı Ahmediyye Üzerine Bir İnceleme". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 36 (Temmuz 2026), 172-180. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1880674> Kaya Güler, Tubanur, Kemikli, Bilal. "A Work Dedicated To Ahmed III: Imadi's Gurur-i Envar-ı Muhammediyye ve Afitab-ı Estrar-ı Ahmediyye". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 36 (July 2026), 172-180. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1880674>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 03.02.2026

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 03.06.2026

Yayın Tarihi/Date of Publication: 09.07.2026

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bilal Kemikli'nin çalışmasına ait hakemlik süreci devam ederken, dergimizdeki rolü askıya alınmış; böylece sürece erişimi engellenerek çift taraflı kör hakemlik ilkesi korunmuştur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. While the peer-review process for Bilal Kemikli's manuscript was underway, his editorial role in our journal was suspended. This prevented his access to the process, thereby ensuring the integrity of the double-blind peer review system.

Yapay Zeka Kullanımı/Artificial Intelligence Use: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir./ No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of this study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebiyatidergisi@gmail.com

Yazar Katkıları/Author Contributions: Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1) Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40); Veri Toplanması (CRediT 2) Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40) Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11); Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40); Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40); Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40) / Conceptualization (CRediT 1) Author-1 (%60) - Author-2 (%40); Data Curation (CRediT 2) Author-1 (%60) - Author-2 (%40); Investigation -Analysis -Validation (CRediT 3-4-6-11) Author-1 (%60) -Author-2 (%40); Writing (CRediT 12-13) Author-1 (%60) - Author-2 (%40); Writing – Review & Editing (CRediT 14) Author-1 (%60) - Author-2 (%40)

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır/Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Bu çalışmada, İslam tarihinin dinî ve siyasi şahsiyetlerini aynı kurgu zemininde bir araya getiren *Gurer-i Envâr-ı Muhammediyye ve Âfitâb-ı Esrâr-ı Ahmediyye* adlı eser tanıtılmakta ve çeşitli yönleriyle değerlendirilmektedir. Eser, doğrudan dört halifenin kerametleriyle başlamakta; ardından dört mezhep imamı, Emevî ve Abbâsî halifeleri, Gazneli ve Selçuklu hükümdarları ile devam ederek Osmanlı padişahlarıyla son bulmaktadır. Bu silsile aracılığıyla metin, İslam tarihinin dinî otoriteyi temsil eden şahsiyetleri ile siyasi otoriteyi temsil eden hükümdarları arasında bütünlüklü bir ilişki kurmakta ve tarihsel sürekliliği vurgulayan bir çerçeve ortaya koymaktadır.

Eserde öne çıkan keramet merkezli menkıbevî anlatım dili, ele alınan şahsiyetlerin yalnızca tarihî kimlikleriyle değil; aynı zamanda ahlaki manevi ve örnek şahsiyetler olarak sunulmalarına imkân tanımaktadır. Bu yönüyle eser, tarih anlatımını didaktik ve ahlaki bir boyutla destekleyen bir yapı arz etmektedir. Metnin III. Ahmed'e ithaf edilmiş olması ise eserin dönemiyle kurduğu siyasi ve kültürel ilişkiyi görünür kılmakta; Osmanlı edebî geleneğinde padişaha eser sunma anlayışı ve iktidar tasavvuru bakımından ayrıca değerlendirilmesi gereken bir anlam katmanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma, söz konusu eserin yalnızca tarihsel bir anlatı metni olarak değil; aynı zamanda dinî, ahlaki ve siyasi değerlerin birlikte inşa edildiği bir temsil alanı olarak değerlendirilmesine de imkân sağlamayı hedeflemektedir. Eser, tüm bu özellikleriyle klasik edebiyat geleneği içerisinde hem muhtevası hem de kurgusal yapısıyla dikkat çeken bir örnek olarak ele alınmaktadır.

Çalışmanın amacı, söz konusu eseri yapı, muhteva ve üslup özellikleri çerçevesinde ele alarak değerlendirmek; İslam ahlakının kıssa ve menkıbe merkezli anlatım yoluyla aktarılmasına dayanan edebî geleneğimize katkı sunan bu eseri ilim âlemine tanıtmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam Edebiyatı, Gurer-i Envâr, İmâdî, III. Ahmed, menâkıbnâme, kıssa, keramet, fevâid.

A Work Dedicated To Ahmed III: Imadi's Gurer-i Envâr-ı Muhammediyye ve Afitab-ı Esrar-ı Ahmediyye

ABSTRACT

In this study, the work titled *Gurer-i Envâr-ı Muhammediyye ve Âfitâb-ı Esrâr-ı Ahmediyye*, which brings together the religious and political figures of Islamic history within the same narrative framework, is introduced and evaluated. The narrative of the work begins directly with the miracles (*karamat*) of the Four Caliphs (Rashidun); it proceeds with the Imams of the four legal schools, the Umayyad and Abbasid caliphs, and the Ghaznavid and Seljuk rulers, finally concluding with the Ottoman sultans. Thus, the text establishes a cohesive framework connecting the figures representing religious authority with the rulers representing political authority.

The miracle-centered hagiographic language, which stands out in the work, sets the stage for presenting the discussed figures not merely through their historical identities, but as distinguished examples prominent for their moral and spiritual aspects. Furthermore, the fact that the text is dedicated to Ahmed III highlights the political and cultural bond the work establishes with its era, forming a distinct layer of meaning regarding the tradition of presenting works to the sultan and the conception of power.

The aim of this study is to evaluate the work through its structure, content, and stylistic features, and to introduce an exemplary work to the academic world by contributing to the literary tradition in which Islamic ethics are addressed through anecdote-centered narratives.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Gurer-i Envâr, İmâdî, Ahmed III, hagiography (manaqib), anecdote (qissa), miracle (karamat), fawa'id.

Giriş

Klasik Türk edebiyatında Hz. Peygamber, dinî şahsiyetler ve İslam tarihinin önemli hükümdarlarını konu alan metinler, yalnızca birer anlatı örneği değil, aynı zamanda dönemin zihniyet dünyasını ve meşruiyet algısını yansıtan önemli eserlerdir. Bu bağlamda kaleme alınan eserlerin yazılış gayesi, sadece bedîî kaygıyla ortaya metin koymak yahut sitayişkâr bir övgü sunmak değil; aynı zamanda toplumsal bir kimlik inşa etmeye çalışmaktır. Nitekim "kurucu metinler" şeklinde ifade edilen *Mevlid*, *Divan-ı Hikmet*, *Garib-nâme*, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, *Kerâmât-ı Ahi Evrân*, *Battal-nâme* ve *Cenk-nâme* gibi metinler buna gösterilebilecek en güzel örneklerdendir. Toplumsal hafızayı canlı tutan; halkın zihniyet dünyasını şekillendiren, onlara şecaatin yanı sıra ahlaki değerleri ve fazileti de telkin eden bu metinler, tabir yerindeyse Osmanlı'yı kurmuş, sonra da bu gelenek zenginleşerek devam edegelmiştir (Kemikli, 57-71). Keza, kıssa anlatma geleneğinin, idarecilere tarihsel örnekler üzerinden ders vermek, nasihat etmek üzere tertip edildiği ve bir irşat metoduna dönüştüğü de görülmektedir. (Levend, 167.) Edebî gelenekte bu şekilde kıssaların telif edilmesinin ana sebebi, Kur'an'ın üslubuna uyum sağlamaktır. Kur'an, ilahi mesajı sunarken insanlığın aşına olduğu anlatım biçimlerini en mükemmel şekilde kullanmıştır. Ayetlerde, hakikatin daha iyi anlaşılması adına farklı üsluplara başvurulduğu açıkça belirtilir. Bu bağlamda, son ilahi kitap olan Kur'an'ın başvurduğu en temel anlatım araçlarından biri kıssalardır (Şengül, 1996, 63).

Kur'an'da hadiselerin izahı ve zihinde kalma kolaylığı sağlaması, örneklik teşkil etmesi itibarıyla kıssalar anlatılır (Kaya, 2002, 31-58). Dolayısıyla İslam edebiyatı da Kur'an'ı örnek alarak gelişen bir edebiyattır. Bu itibarla hikmeti çoğu kere kıssa anlatarak aktarmayı tercih eder. *Pend-nâme*, *Mesnevî*, *Leyla ile Mecnun* hikâyeleri, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman*, *Kutadgu Bilig*, *Kâbus-nâme*, *Risâletü'n-nushiyye*, *Çarhnâme* gibi eserler bunlar arasında zikredilebilir. Bu hikâyeler, çeşitlilik olarak epey geniştir. Muhtevasına göre kimi zaman siyasetnâme-nasihatnâme, menâkıbnâme, faziletnâme, gazavatnâme olarak karşımıza çıkmaktadır. Haddizatında bu tenevvü ile zenginlik, edebî kültürümüzle birlikte tarihimize de kaynaklık etmektedir (Ocak, 1997, 66).

Çalışmaya konu olan *Gurer-i Envâr-ı Muhammediyye ve Âfâtâb-ı Esrâr-ı Ahmediyye*, dinî-edebî kıssa anlatısına misal teşkil eden bir eser olarak değerlendirilebilir. Bu eser, esasen Muhammed bin İbrâhîm bin Ahmed el-İmâdî'nin *Kevâkibü'l-Envâr-ı'l-Ahmediyye fî-Esrâr-ı'l-Mu'cizât-ı'l Muhammediyyesi*'nin devamı niteliğinde olup metinler, aynı mecmuada yer almaktadır. Mecmuanın ilk kısmını teşkil eden *Kevâkibü'l-Envâr*, mu'cizât-ı Nebî türünden bir eserdir ve Hz. Peygamber'in mucizelerini hâvidir¹. Eser nihayete erdikten sonra, aynı sayfada *Gurer-i Envâr* başlamaktadır. Çalışmanın ilgili kısmında görüleceği üzere *Gurer-i Envâr*, hem dört halife-dört mezhep imamının hem de muhtelif hükümdarların dîni-menkıbevi hikâyelerini ihtiva etmesi itibarıyla bir fevâid mecmuası olarak telakki edilebilir. Nitekim bu metin, -fevâid mecmualarında görüldüğü üzere- menâkıbnâme, siyasetnâme, faziletnâme gibi muhtelif türlerin karakteristik özelliklerini taşımakta; bu sebeple eserin tek bir türde kategorize edilmesinden ziyade fevâid mecmuası olarak nitelendirilmesi uygun görülmektedir. Siyasetnâmeler, İslam siyasi düşünce tarihinde devlet yönetimi sanatını ahlaki, hukuki ve felsefi bir düzlemde sentezleyen, didaktik nitelikli bir literatür olarak öne çıkmaktadır. Siyasetnâmelerin temel işlevi, idarecilere yol göstererek devlet yönetiminin kalitesini artırmaktır. Temel amacı öğüt vermek olan nasihatnameleri de siyasetname geleneğinden bağımsız düşünmemek gerekir; bu eserler genellikle siyasetnamelerin bir bölümü veya alt dalı olarak düşünülebilir. Sosyolojik açıdan bakıldığında siyasetnameler son derece kıymetli kaynaklardır. Bu eserler; devlet yönetiminin temel dinamiklerini ve yöneticilerin taşıması gereken vasıfları belirlemekle kalmaz, aynı zamanda üretildikleri çağın toplumsal yaşamını, kurumlarını ve değer yargılarını da yansıtır. Sosyal meselelere eleştirel bir mercekten bakarak pratik çözüm yolları üreten bu metinler, inşa ettikleri yönetsel ve toplumsal ilkeler sayesinde yalnızca kendi dönemlerine değil, günümüze de rehberlik etmektedir (Ergan, 27-28). Menâkıbnâmeler ise, İslâm edebiyatında velilerin yaşamlarını ve kerametlerini

¹ Bu eser, Bilal Yavuz tarafından Prof. Dr. Raşit Çavuşoğlu danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (detaylı bilgi için bkz. Yavuz, "Muhammed bin İbrâhîm bin Ahmed el-İmâdî'nin Kevâkibü'l-Envâr-ı'l-Ahmediyye fî-Esrâr-ı'l-Mu'cizât-ı'l Muhammediyyesi", İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

anlatan tasavvufi eserlerin ortak adı olmuştur. Bu eserler, önde gelen din ve devlet büyüklerinin, tarikat pîrlerinin hayatlarını, olağanüstü hâllerini ve destansı mücadelelerini genellikle mensur bir dille okuyucuya aktarır. Menâkıbnâmeler yalnızca biyografik birer kaynak veya edebi metin değil; aynı zamanda üretildikleri çağın sosyopolitik panoramasını çizen, toplumun ruhsal gelişimine asırlarca yön vermiş paha biçilmez tarihi belgelerdir (Canım, 141-152; Ocak, 34). Dolayısıyla bu eserler için salt bilgi aktarımının ötesine geçerek didaktik bir misyon da üstlenen nasihat vasıtalarıdır denebilir. Bu metinlerin nihai gayesi ve temel işlevi; okur yahut dinleyicilere erdemli bir yaşamın yollarını göstermek, örnek alınacak şahsiyetlerin hayat hikâyeleri üzerinden manevi bir ilham aşılama ve toplumun dinî-ahlaki değer yargılarını tahkim etmektir. Eser, muhtevastaki yönetici tasviri ve adalet vurgusuyla klasik bir siyasetnâme örneği teşkil etmekle beraber, hükümdarlara atfedilen fevkalade haller ve manevi dereceler bakımından bir menâkıbnâme işlevi de görmektedir. Adaletli yöneticilerin ilahi yardıma nail olduklarını gösteren bu anlatılar, hükümdarı 'Zıllullah' ve Allah'ın yeryüzündeki halifesi olma makamında konumlandırarak siyaset ile tasavvufi hikmeti mezcetmektedir.

Çalışmada; eserin, müellifi, nüsha tavsifi ve üslubu değerlendirilecek, eserin kaleme alındığı döneme ve Sultan III. Ahmed'e kısaca değinilip muhtevası incelenecektir.

Müellife ve Esere Dair

Çalışmaya konu olan eserde müellifin ismi, Muhammed b. İbrâhîm b. Ahmed b. Şerefuddîn el-İmâdî biçiminde zikredilmiştir (İmâdî, Çorlulu Ali Paşa, 359, 1b-2a). Bunun haricinde, müellife dair pek fazla malumata rastlanmamıştır. Müellif hakkında ulaşılabilen bilgiler, esas olarak onun kaleme aldığı eserler ile yegâne bilgi kaynağı olan Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*'nde yer alan kayıtlara dayanmaktadır. Burada da "Fuzalâdan bir zat olup H. 1120 'de Çorlulu Ali Paşa nâmına Arapça *Umdetü'l-Âmilîn li Merzâti Rabbi'l-Âlemîn* ile Sultan Ahmed-i Sâlis nâmına *Kevâkibü'l-Envârî'l-Muhammediyyeti fi Esrari'l-Mucizati'l-Muhammediyye* isminde Türkçe bir eseri de vardır ki, her ikisi de Çorlulu Kütüphanesi'nde mevcuttur." şeklinde bahsedilmektedir (Tâhir, 1917, 2/27). Burada kaydedilen tarihe ve eserde geçen sebep-i te'lif ifadesine göre el-İmâdî, III. Ahmed döneminde yaşamıştır. Müellif, eserini Sultan'a ulaşması ümidi ve "onun merhamet deryasından bir katre alabilme duası" ile kaleme aldığını ifade eder. Şaduman Tuncer'in çalışması göz önüne alınarak, Sultanın saltanatının ilk yıllarında kendisine tahsis edilen ve seçtiği eserlere bakıldığında tarih kitaplarının açık ara önde olduğu; bunu da tasavvuf-hikâye türündeki kitapların takip ettiği görülmekte, İslami ilimlere dair eserlerde de siyer-i nebi ve mucizât türlerinin daha çok tercih edildiği düşünülmektedir (Tuncer, 338-339). Bu itibarla müellifin bundan haberdar olup, Sultanın alakasına yönelik bu muhtevada bir eseri kaleme alarak bunu Sultana ithaf ettiği ve böylece dönemin padişahına eser sunma geleneğine de dâhil olduğu telakki edilebilir. İmâdî bu ithaftan herhangi bir ulufe yahut ikram almış mıdır? Buna ilişkin bir malumatımız yoktur; ancak almış olması muhtemeldir. Zira edebiyatımızda hükümdara eser/ şiir sunma, bir gelenek haline gelmiştir. Himaye ve patronaj ilişkileri etrafında gelişen bu gelenek, hem hükümdarların ilme, âlime, şaire verdiği ehemmiyeti göstermekte, hem de himaye politikasıyla eser ve müellifin korunarak günümüze ulaşmasına, böylece kültür ve edebiyat kaynaklarımızın kıymetinin idrakine vesile olmaktadır. Keza, sanat ile iktidar arasındaki rabitanın omurgasını, köklü bir himaye sistemi teşkil eder (Durmuş, 2020, 192).

III. Ahmed dönemi, padişahın bizzat sanatın hamisi olduğu ve kültürel faaliyetlerin zirveye taşındığı bir zaman dilimi olarak dikkat çekmektedir. Kendisi de 'Necîb' mahlasıyla şiirler kaleme alan ve divan sahibi Osmanlı padişahları arasında yer alan Sultan, saltanatı süresince ilmi ve edebî üretimi teşvik etmiştir. Dönemin devlet yöneticilerinin sanata ve sanatçıya gösterdiği bu koruyucu ve sitayişkâr tavır, 18. yüzyılın literatürde "şiir ve şair asrı" olarak nitelendirilmesinde belirleyici rol oynamıştır. Sanatkârların ödüllendirildiği ve edebî meclislerin sıklıkla tertip edildiği bu mümbit muhit, kendine has üslubuyla öne çıkan pek çok usta şairin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Dönemin edebî zenginliğini somutlaştırmak gerekirse; yalnızca Sultan ve Sadrazam Nevşehirli'ye takdim edilen manzumeleri hâvi müstakil bir mecmuada 98 farklı şairden 500'ü aşkın şiirin tespit edilmesi, bu üretkenliğin aşikâr bir tezahürüdür (Tuncer, 318-319).

Nesir formunda telif edilen metin, sade ile müzeyyen söyleyişi mezceden bir dil ve üslup tercihinə sahiptir². Eserin dil ve üslubu, XVII–XVIII. yüzyıl Osmanlı nesrinin tipik özelliklerini yansıtır. Dinî muhtevası sebebiyle Arapça ıstılah ve terkipler yoğun biçimde kullanılmış; ayrıca muasır birçok metinde görüldüğü üzere Farsça tamlamalar eserde belirgin bir yer tutmuştur. Müellif, bilhassa kerametini zikredeceği şahsiyeti ifade ederken de oldukça bedîî medih ifadeleri kullanmaktadır. Telifte Arapça aslî metin önce verilmiş, bunu Türkçe kısım takip etmiştir. Rivayetlerin aktarımında, hadis kitaplarındaki sistemli isnat düzeni kadar sıkı olmasa da râvilerin çoğu kez zikredilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Eserin tespit edilebilen yegâne nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü'nde Çorlulu Ali Paşa Koleksiyonu'nda 359 numarayla kayıtlıdır. Zahriyesinde, eseri H. 1120'de vakfeden Çorlulu Ali Paşa'ya dair Arapça bir dua ve vakıf ibaresi bulunmaktadır. Toplamda 246 varaklık eserin ilk 180 varaklık kısmında *Kevâkibü'l-Envârî'l-Ahmediyye fî-Esrârî'l-Mu'cizâtî'l Muhammediyye* bulunmakta, 180a varağı itibarıyla *Gurer-i Envâr-ı Muhammediyye ve Âfitâb-ı Esrâr-ı Ahmediyye* başlamakta olup eser toplamda 246 varaktır. Her sayfada 13 satır mevcuttur ve sayfalar, yaklaşık 214 × 134 mm ölçülerindedir. 1b'de çiçek motifli renkli bir mihrabiye yer alır. Sayfalar sağlamdır; metin kırmızı çerçeve içine siyah mürekkeple yazılmış, başlıklar, beyitler ve önem arz eden ibareler kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Harekeli nesihle kaleme alınan eser, oldukça sarihtir ve eserin okunmasına engel teşkil edecek herhangi bir tahrif söz konusu değildir.

Muhtevaya Dair

Gurer-i Envâr-ı Muhammediyye ve Âfitâb-ı Esrâr-ı Ahmediyye, anlatısını dört mezhep imamından başlayarak Emevî ve Abbâsî halifeleri, Gazneli ve Selçuklu hükümdarları üzerinden Osmanlı padişahlarına kadar uzanan geniş bir tarihî ve dinî çizgide kurmaktadır. Metinde keramet ve menkıbevî unsurlar dikkat çekmekte; bu meyanda hükümdarlık tasavvuru, meşruiyet anlayışı ve ahlaki didaktik üslupla kültürel değerlerin, geleneğin intikali gibi yönleriyle eserin hikâye anlatmaktan ziyade, bir anlam dünyası inşa ettiği görülmektedir. Eserin III. Ahmed'e ithaf edilmiş olması ise metnin dönemiyle kurduğu özel bağı ve siyasi-kültürel işlevini daha belirgin hâle getirmektedir.

Gurer-i Envâr'da müellif, asr-ı saadet şairlerinden bazılarının Hz. Peygamber'e ithafen kaleme aldığı mersiye beyitleri ve bunların tercümeleriyle girizgâh yapmaktadır. Devamında dört halife, mezhep imamları ve Ömer b. Abdülaziz'den Gazneli Mahmud'a uzanan dinî ve tarihî şahsiyetlerin kerametlerini, *Menâru'l-Esdikâ* başta olmak üzere çeşitli kaynakları referans göstererek aktarmaktadır. Atıf yapılan eserlerin isimleri rivayetler verilirken zikredilmiştir, ancak bu eserler ve müellifleri hakkında kaynaklarda detaylı inceleme yapacak kadar kayda değer bir malumata ulaşamamıştır.

Kronolojik akışı Osmanlı Sultanlarıyla sürdüren müellif, anlatıyı hükümdarlığı döneminde yaşadığı Sultan III. Ahmed Han'ın kerametiyle nihayete erdirmektedir. Sonrasında eseri sahabe, aşere-i mübeşşere ile ehl-i beyt'e yönelik tazim ifadeleri, şefaathar niyazı ve dualarla tamamlamaktadır.

Burada, bahsi geçen hikayeler kısaca özetlenerek muhteva hakkında malumat verilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir:

1. *Menâru'l-Esdikâ*'da geçtiği üzere, Hz. Ebû Bekir'in hilafeti döneminde Ebû Bürde-i Ensârî, bir Yahudi olan Ebû Süveyde'ye bin iki yüz akçe borçludur. Yahudi yalnız bir gün mühlet verince mesele Hz. Ebû Bekir'e intikal eder. Durumu öğrenen Hz. Ebû Bekir yere uzanıp bir avuç toprak alır, Ebû Bürde'ye verir ve borcunu ödemesini söyler. Ebû Bürde, elindeki toprağın bin iki yüz akçeye dönüştüğünü görür ve borcunu eksiksiz öder.

2. *Menâru'l-Esdikâ*'da şu şekilde rivayet edilir: Hz. Ömer, Sâlim b. Adî'yi Bizans Kayseri'ne elçi ve beytül mâl görevlisi olarak gönderir. Kayser, Müslümanların hakkı olan hazineyi vermek istemez ve zorluk çıkarır. Bu sırada Medine'de bulunan Hz. Ömer, keramet yoluyla yaşananları görür ve bulunduğu yerden bir işaret verir. O anda Bizans

² Burada, giriş kısmında da zikredildiği üzere çalışmaya konu olan eser *Kevâkibü'l-Envâr*'ın devamı niteliğinde olduğundan, yekûn olarak bir nüsha tavsifi sunmak yerinde olacaktır.

sarayının duvarları sarsılır, Kayser korkuya kapılır ve Müslümanların hakkını derhâl teslim eder. Sâlim b. Adî bu malları hicretin 23. yılında güvenle Medine'ye getirir.

3. *Menâru'l-Esdikâ*'da Selîm b. Esed'in rivayetine göre bir gece Medine'de şiddetli karanlık ve yağmur olur. Mescid-i Nebevî'ye girildiğinde kandillerin yanmadığı görülür. O sırada Hz. Osman, hücresinde Kur'an okumaktadır. Bir ara, Hz. Osman dışarı çıkar ve kandillerin yanmadığı kendisine bildirilir. Tekrar içeri girer. Bir süre sonra kimsenin müdahalesi olmadan mescid nurla dolar ve 110 kandil kendi kendine yanar. Bu hadise, Hz. Osman'ın fazileti ve "Zinnûreyn" lakabıyla ilişkilendirilen bir keramet olarak aktarılır.

4. *Menâru'l-Esdikâ*'da rivayet edildiği üzere, Müslüman ordusunun meşakkatli bir kale kuşatması sırasında yiyeceği tükenir ve askerler açlıktan bitap düşer. Durumu gören Hz. Ali, önce sütü olmadığı ifade edilen bir deveden süt sağılmasını emreder ve deveden âdetâ âb-ı revân gibi süt gelir. Tüm ordu doyana kadar içer lakin süt hiç eksilmez, bereketlenir. Aynı şekilde atların yemleri de tükenmiştir. Hz. Ali, kendi atının yemlerinden ordudaki atlara aktarılmasını ferman eder. Bunun üzerine 340 atın torbasına Hz. Ali'nin atının yemlerinden birer avuç eklenir, tüm atlar doyar fakat buna rağmen onun atının torbasındaki yem eksilmez. Bu ilahi bereket sayesinde güç toplayan ordu, ertesi sabah ulaşılamayan kaleyi fetheder.

5. *Menâru'l-Esdikâ*'da Sehl b. Abdillâh el-Horasânî rivayetinde İmâm-ı A'zam, Süfyân-ı Sevrî ve İmâm Muhammed ile birlikte Kûfe'den Mekke'ye hac yolculuğuna çıkar. Konakladıkları bir yerde abdest almak isterler; ancak Sehl b. Abdillâh yanlarında bulunan kaptaki suyun tükenmiş olduğunu görür. İmâm-ı A'zam abdest almak için kabı ister, Sehl kabın boş olduğunu söyleyemez ve kabı verir. İmâm-ı A'zam bu kaptan abdest almaya başlar, kapta su peyda olur. Devamında Süfyân-ı Sevrî, İmâm Muhammed ve Sehl b. Abdillâh da o suyla abdest alırlar, diğer yoldaşlar da abdest alır, sudan içerler. Lakin su bitmek tükenmek bilmez, Sehl b. Abdillâh da bu kerameti müşahade ettiğini ifade eder.

6. *Menâru'l-Esdikâ*'da Abdullâh b. Hâlid-i Mekki rivayetinde İmâm Malik b. Enes, bir mecliste *Muvatta*'dan hadis müzakere ederken, oraya ağlayarak bir kadın girer, hâlini arz eder. Kadının çocuğu hastadır ve doktor çocuğun ancak Hindistan'da yetişen dalından yeni kopmuş bir meyve ile şifa bulacağını söyler. Kadın da Hindistan'ın neresi olduğunu sorduğunda doktor ona İmâm Mâlik'e gitmesini ve cevabını orada bulacağını söyler. İmâm Malik gülümser, kendi dairesine geçip elinde iki yüzden ziyade taze Hint meyvesi olan bir dal ile geri döner. Kadına dalı verir, müzakereye kaldığı yerden devam eder.

7. *Menâru'l-Esdikâ*'da Osman b. Hasan el-Evzâî, rivayetinde şöyle nakletmiştir: İmâm Ahmed b. Hanbel'den ulûm-i hadîs okudum. Bir gün ilim talebeleriyle bir ağacın gölgesinin altında oturmuş ilmî sohbet ve müzakerelerde bulunuyorduk. Birden bir adam bize doğru geldi ve 5 tane evladı olduğunu, bunların ticarete girdiğini fakat ticaret işlerine vâkıf olmadıklarından dolayı üzerlerine 3 bin altın borç kaldığını ve nihayetinde hâkimin hapis cezasına karar verdiğini anlattı. Sonrasında, bu cezanın kalkması ve borçların peyderpey ödenebilmesi için hâkimle istişare etmesini İmâm Hanbel'den istedi. İmam, kendisine ikinci namazından sonra gelmesini söyledi. Vakit geldi namaz kılındı ve imam cemaate dönüp dua etti. Elini yüzüne sürdüğü an, ağaç sallandı ve yere ağaçtan altı bin altın döküldü. Ahmed b. Hanbel talebelerine, bu altınları adam geldiğinde ona vermelerini ferman etti, evlatlarının borcunu ödemesi ve kalanıyla da ticaret yapmasını söyledi.

8. *Menâru'l-Esdikâ*'da rivayet olduğu üzere, Amr b. Yahya İmâm Şâfiî'yi talebeleriyle birlikte, bulunduğu yerin yakınına davet eder. İmâm Şâfiî ve talebeleri gemiye binip giderler ve üç gün orada kalırlar. Mısır'a dönüş için Nil Nehri sahiline gittiklerinde, rüzgâr çok şiddetli olduğundan gemi bulunamaz ve geri dönmeyi teklif ederler. İmâm Şâfiî, ikinci namazını eda edip, Nil yakınına döner ve sanki kuru bir yerde yürüyormuş gibi Nil Nehri üzerinde yürümeye başlar. Ardından yoldaşları da gelir ve yatsı ezanı okunurken Amr Câmîi'ne girerler. Bu rivayeti Ali b. Abdi'l-Vâsiî et-Tahâvî nakleder ve kendisi İmâm Şâfiî'den usûl-i hadîs okuduğunu ifade eder.

9. *Menâhicü's-Sülûk fî-kerâmâtî'l-hulefâ-i ve'l-mülûk* adlı eserde rivayet olduğu üzere Tarık bin Sütrakâ, Endülüs fethi sırasında ordunun başına geçer. Birçok şehri fethederler ancak Sakâliye kalesinde takılırlar. Kıtık baş gösterir, ordu zor zamanlar geçirir. Tarık, kardeşi Sa'd'ı yerine bırakıp yardım istemek için Şam'a, Halife Ömer bin Abdülaziz'in yanına gider. Halife, Endülüs'ü ve emiri Leylân b. Şehbe'nin ahvâlini komutana sorar. Ömer b. Abdülaziz'in sol ayağında bir kusur vardır ve yürüdüğü zaman belli olmaktadır. Leylân, ikinci namazı vakitlerinde askerinin önünde halifenin taklidini yaparak onunla alay etmektedir. Tarık b. Sütrakâ, durumu halifeye anlatır. Ömer b. Abdülaziz

sarayının çatısına çıkar, eline bir ok ile yay alıp okunu atar. O esnada Leylân yine halifeyi taklit ediyordur ki bu ok, burnundan girip ensesinden çıkar. İki yer arasında at yürüyüşüyle 197 konaklık (günlük) bir mesafe olmasına rağmen, Halife'nin attığı o ok anında hedefini bulur. Bu keramet sayesinde düşman dağılır ve fetih müyesser olur.

10. *Menâhicü's-Sülûk fî-kerâmâtî'l-hulefâ-i ve'l-mülûk*'ta Rabi' b. Ziyâd'ın rivayetine göre, İslam ordusu, Ali b. Sâbit komutasında bölgedeki korunaklı bir kaleyi kuşatır. Ancak kale çok sağlamdır, etrafı derin hendeklerle çevrilidir ve fethedilmesi imkânsız gibi görünmektedir. Kuşatma uzayınca askerler ve komutan zor durumda kalır. Komutan, Rabi' b. Ziyâd'ı halife Hârûn Reşîd'e haberci olarak gönderir. Rabi' durumu anlatmak üzere padişahın sarayına gelir. O sırada Halife, sarayında satranç oynamaktadır. Haberci gelip ordunun zor durumda olduğunu ve yardım istendiğini söylediğinde, padişah istifini bozmaz, satranç oynamaya devam eder. Hârûn Reşîd, satranç tahtasında bir hamle yapar ve "kaleyi vurdum/düşürdüm"der. Tam o saniyede, binlerce kilometre ötedeki kuşatmada kalenin surları, sanki satranç tahtasındaki taş devrilmiş gibi kendiliğinden yıkılarak hendeğin içine göçer. Kale bu sayede fethedilir. Şehrin anahtarları Halife'ye getirildiğinde, fetih saatinin tam olarak Hârûn Reşîd'in satrançta o hamleyi yaptığı saate denk geldiği anlaşılır. Bu olay, Halife'nin satranç hamlesiyle kaleyi düşürmesi şeklinde bir kerameti olarak kayıtlara geçer.

11. Ahmed b. Ziyâd b. Abdilmecid eş-Şirâzî rivayetine göre, Gazneli Mahmud Han ibn Sebüktekin sefere çıkmıştır ancak ordusundaki askerlerin maaşları (mevâcib) iki taksit birikmiş ve hazineye para kalmamıştır. Askerin ihtiyacını karşılayamadığı için Sultan büyük bir üzüntü ve sıkıntı içindedir. Bu düşüncelerle nehrin kenarında atıyla dolaşırken, gözüne eski, yıkık dökük bir duvar ilişir. Manevi bir sevk ile askerlerine orayı kazmalarını emreder. Askerler o eski yıkıntıyı kazdıklarında, oraya çok eski zamanlarda gömülmüş devasa bir altın hazinesi bulurlar. Bulunan altınlar tartıldığında, kuruşu kuruşuna, ne bir eksik ne bir fazla, tam da askerin alacağı olan iki taksit maaş tutarı kadardır. Sultan Mahmud, bu parayı askere dağıtır ve Allah'ın bu lütfu karşısında şükreder. Sultan Mahmud'un bu kerameti, tarihe manevi gücü izhar eden büyük bir zafer olarak geçer.

12. *Menâzilü'n-Nücûm*'da Alâeddin Keykubât devrinde kazasker olan Abdulhamid b. İshak b. Şihâbeddin et-Tarsûsî'nin rivayetine göre, bir adamın küçük oğlu, Konya'daki meşhur Eflatun Pınarı'na düşer ve suda kaybolur. Çocuğun babası pür-gam Sultan Alâeddin'in huzuruna çıkar ve yardım ister. Sultan Alâeddin, suya dalıp çocuğu kurtaracak birini göndermek yerine, bir kâğıt kalem ister ve suyun altındaki sâkin-i Eflatun'a hitaben bir ferman yazar. Mektupta özetle; "*Ey suyun sakini! Allah'ın izniyle emaneti geri ver*" yazar. Bu mühürlü mektup, Eflatun Pınarı'na atılır. Mektup suya atıldıktan kısa bir süre sonra suyun içinden iki şahıs belirir. Yanlarında nehre düşen küçük çocuğu sağ salim getirmişlerdir. Sadece çocuğu getirmekle kalmazlar, bir de hediye olarak çok değerli bir mücevher verirler. Sultan Alâeddin, çocuğun kurtulmasına şükreder. Sudan gelen o mücevherin ise Konya çarşısında kırk beş bin altın değerinde olduğu anlaşılır.

13. *Mir'âtü'l-beyân fî-kerâmâtî Âl-i Osmân* adlı eserde Bahaeddin Ahmed b. Yâkub rivayetinde geçtiği üzere Yavuz Sultan Selim Han, Mısır fethine revan olduğunda, yanındaki İbn Kemal Paşa'ya maziden ibretli bir sırrını açmıştır. Sultan Selim henüz şehzadedir ve pederi Sultan Bayezid ile gezerken bir kadının cenaze alayına denk gelirler ki hâlleri perişan, cenazesini kaldırmaktan aciz, hüüzün ve keder içinde, garip bir hâldedirler. Meğer mevtanın ne kefenini alacak parası ne de borçlarını ödeyecek bir imkânı kalmıştır. Biçare kadının borçları ve teçhizi için lazım olan miktarın tam dört yüz altın olduğunu kerameten bilmiş ve o an ihsan eylemiştir. Oğlunun bu manevi ferasetini ve kalb-i selimini gören Sultan Bayezid Han ise hayranlıkla; "Oğlum Selim! Meğer sen mâlâmâl (hem madde hem mana ile dopdolu) imişsin!" buyurarak onun velâyetini orada tasdik eyler.

14. *Mir'âtü'l-beyân fî-kerâmâtî Âl-i Osmân*'da III. Murad devrinde imrahor olan Ahmed b. İbrahim b. Ahmed el-Antâlî'nin rivayetine göre, Sultan Murad gece vakti kendisinden bir sebep yokken, âdeta bir ilham neticesinde atını hazırlamasını ister, Üsküdar'a geçerler. Atını sürdüğü ıssız bir viranede, üç haraminin, bir tüccarın canına kastetmek üzere olduğunu görür. Hızır misali yetişerek haramileri def eder ve adamı onların kurtarır. Koynunda sekiz bin altın sermayesi olan o mazlum, kurtuluşun etkisiyle titrerken Padişah; "Seni kurtarmaya bizi sevk eden, senin o mazlum hâlin ve Allah'ın takdiridir" manasında teselli verir. Böylece padişahın o saatte, o karanlıkta, o ıssız yere gidişinin tesadüf değil, Allah'ın bir lütfu ve sarîh bir keramet olduğu anlaşılır.

15. *Mir'âtü'l-beyân'an-Fahri'l-vâ'izîn ve'umdetü'n-nâsîhîn*'de geçen rivayete göre Sultan III. Mehmed Han, Eğri Seferi'nde küffar ordusu karşısında zor duruma düşünce, Hoca Sadeddin Efendi'nin telkiniyle Hırka-i Şerîf'i giyip gözyaşları içinde Allah'a iltica eder. Bu samimi yakarışın ardından savaş meydanında aniden yeşil başlı nurani bir

ordu zuhur eder. Sayıları az görünse de manevi heybetleriyle yüz binlik düşman ordusunu tarumar ederler. Bu zafer, sadece kılıç kuvvetiyle değil, Sultan'ın ihlaslı duası ve ricalül'-gaybın himmetiyle kazanılmış bir keramet olarak nakledilir.

16. *Mir'âtü'l-beyân 'an-Fahri'l-vâ'izîn ve 'umdetü'n-nâsihîn*'de Darü's-Sa'âde Ağası Mustafa bin Said'in rivayetinde geçtiğine göre, Sultan III. Ahmed Han henüz şehzade iken, Mustafa Ağa'ya eğer padişah olursa, onu Harem-i Şerif şeyhliği rütbesiyle şereflendireceğine dair ahd eyler. O dönem Mustafa Ağa, görevinden azledilir ve Mısır'a gider. Sultan Ahmed Han tahta çıkar, aradan iki sene geçer; ama o vadedilen rütbeden ses seda çıkmaz. Mustafa Ağa, Mısır'ın mahzun bir bekleyiş içindedir. Hicrî 1014 senesinde, hac vazifesini ifa etmek üzere mukaddes topraklara gider, Arafat Dağı'na çıkar. Vakfe günü, dua ve gözyaşı ile Allah'a iltica etmişken Mustafa Ağa aniden bir hâl yaşar. Hutbe okunurken başını kaldırdığında, karşısında nur yüzlü, güneş gibi parlayan bir civan görür. Bu, altı yıldır yüzünü görmediği Sultan Ahmed Han'dır. Sultan, heybetle sağına ve soluna bakındıktan sonra, koynundan bir Hatt-ı Hümayun çıkarıp Mustafa Ağa'ya uzatır ve o müjdeli sözü söyler: "İşte sana vaat ylediğimiz Harem-i Şerif Şeyhliği budur". Mustafa Ağa, Arafat Dağı'nın tepesinde bu hadiseyi rüya değil, ayan beyan müşahade eder. İstanbul'daki Sultan, sözünü tutmak için keramet sırrıyla Arafat'a gelmiş ve onu müjdelemiştir.

Hâtıme: Tacın Altındaki Velâyet Sırrı

Eserin müellifi, bu kerametleri anlattıktan sonra, "Bir Padişah nasıl aynı zamanda bir veli olur?" sorusuna cevap vererek eserini hikmetli bir hatime ile taçlandırır. Sözü Kur'an-ı Kerim'deki Nur Suresi 55. ayet ile açar. Cenâb-ı Hak bu ayette; iman edip salih amel işleyenleri yeryüzünün halifeleri kılacağını vadetmiştir. Müellif, bu ayetin tefsiri ve Abdullah İbn Abbas'ın yorumlarıyla şu hakikati salık verir: "Adaletle hükmeden, Şariat-ı Garra'yı uygulayan sultanlar, Allah'ın yeryüzündeki halifeleridir ve bu vazifeleri sebebiyle velayet rütbesine sahiptirler."

Bundan sonra sözü, o devrin padişahı Sultan III. Ahmed Han'a getirir. Onu; "Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker" vasfıyla donanmış, adalet güneşini parlatan ve "Zıllullah" sıfatına layık bir hükümdar olarak tavsif eder. Sultan'ın iki yüz bin askeriyle Edirne sahrasında cihada hazırlanmasını, onun bu yüksek manevi makamının bir delili olarak sunar.

Eserin en son sayfalarında ise manevi bir edep dersi vererek noktayı koyar. Evet, sultanlar velidir, keramet sahibidir lakin hiçbir veli, bir peygamber derecesine ulaşamaz. Eser, peygamberlerin üstünlüğünü ve sahabilerin faziletini vurgulayan, Ehl-i Sünnet akidesine uygun bir şiir ve dua ile nihayete erer. Bu bölüm; Osmanlı sultanlarının sıradan hükümdarlar değil, Cenâb-ı Hak tarafından intihap olunmuş ve manevi tasarrufla vazifelendirilmiş birer manevi memur olduklarını tescil eden bir hakikat beyanıdır.

Sonuç

XVIII. yüzyılın "şiir ve şair asrı" olarak anılmasını sağlayan himayeci kültür ikliminin somut bir tezahürü olan *Gurer-i Envâr*, dönemin zihniyet dünyasına ışık tutan karakteristik bir metindir. Menakıbnâme, siyasetnâme ve faziletname gibi muhtelif türlerin özelliklerini bünyesinde barındıran eser, tek bir türe indirgenemeyecek kadar katmanlı bir fevâid mecmuası hüviyetindedir. Üslup açısından değerlendirildiğinde ise müellifin; dönemin klasik nesir dilinin gereği olan Arapça ve Farsça terkipler ile bezeli olsa da anlaşılabilirliği önceleyen sade anlatımı tercih ettiği, ifrat ve tefritten uzak, mutedil bir dil tercihinde bulunduğu görülmektedir.

Müellif, dört mezhep imamından başlayıp Türk-İslam hükümdarlarına uzanan tarihsel ve manevi silsileyi, kendi devrinin padişahı Sultan III. Ahmed ile nihayete erdirmiştir. Bu bilinçli tercih, metnin salt didaktik bir tarih anlatısı olmanın ötesine geçerek; mevcut siyasi otoriteyi keramet yoluyla mukaddes bir zincire bağlayan güçlü bir meşruiyet aracı işlevi gördüğünü izhar etmektedir. Bilhassa eserin ithaf edildiği Sultan III. Ahmed Han'ın, anlatının zirve noktası olarak konumlandırılması ve hâtıme bölümünde Zıllullah sıfatıyla tebcil edilmesi, eserin himaye sistemi içindeki yerini belirginleştirmektedir. Bu noktada Zıllullah anlayışı, hükümdarın yalnızca dünyevî bir yönetici olmadığını; ilahî iradenin yeryüzündeki bir temsilcisi olarak konumlandırıldığını gösterir. Kerâmet anlatıları ise bu temsilin anlatı düzlemindeki karşılığı olarak, hükümdarın otoritesini ilahî bir teyit mekanizmasıyla desteklemekte ve siyasi iktidarı tarihsel bir silsile içerisinde kutsal bir sürekliliğe bağlamaktadır. Binaenaleyh, siyasi ve manevî otoritenin menkıbe yoluyla inşası bağlamında menkıbenin devlet geleneğiyle buluştuğu bir metin olarak iktiza edilebilir. Zira eser, padişahın meşruiyetini velâyet kurumu üzerinden yeniden kurmakta, Sultanlarının Cenab-ı Hak tarafından

müctebâ kılınmış ve adaletle hükmettikleri müddetçe velâyet rütbesini haiz vazifeli birer memur olduklarını tescil eden bir hakikat beyanıdır. Bu yönüyle eser, İslam ahlakının kıssa merkezli anlatımla aktarıldığı edebî geleneğimize katkı sunmakla birlikte devrin ideal devlet adamı tasavvurunu keramet ve adalet kavramları ekseninde kayıt altına almıştır. Neticede eser, inşa ettiği bu mana dünyası ve yansıttığı ideal devlet adamı tasavvuruyla, kültür tarihimiz için hem edebî hem de siyasi açıdan kıymetli bir vesika olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Canım, Rıdvan. "Klâsik Türk Edebiyatında Menâkıb-nâmeler". *Avrasya Etüdleri* 43/1 (2013) 139-158.
- Durmuş, Tuba Işınsu. "Yöneticilere Sunulan Kasideler Üzerinden Osmanlı Edebî Himâye Geleneğinin Seyri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 25 (2020), 191-275.
- Güngör Ergen, Nevin. "Siyasetnamelerimizde Çizilen 'Devlet Adamı' Portresinin Temel Özellikleri". *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış/8 (1999), 27-46.
- Kaya, Remzi. "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 31-58.
- Kemikli, Bilal. *Türk İslâm Edebiyatı Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- Levend, Agah Sırrı. "Siyaset-nameler". *Belleten* 10 (1962), 167-194.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıb-Nâmeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.
- Şengül, İdris. "Kur'an Kıssalarının Tarihî Değeri". *Diyanet İlmi Dergi* 32/4 (1996), 63-91.
- Tâhir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1917.
- Tuncer, Şaduman. *Sultan III. Ahmed, Günlük Yaşantısı, Yakın Çevresi ve Şahsiyeti*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023.